

Alicja Joanna Siegień-Matyjewicz

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

ORCID: 0000-0003-1498-3418

Kim są Białorusini? Kształtowanie się mentalności ludu białoruskiego w przeszłości i współcześnie

ABSTRAKT: W artykule wyjaśniono, czym jest mentalność jednostki, jakie mechanizmy kształtują mentalność Białorusinów. Poruszono również kwestie związane z formowaniem się mentalności Białorusinów w czasach pogaństwa i chrześcijaństwa, ich identyfikacją religijną, identyfikacją terytorialną, ich zależnością życia od przyrody oraz przestrzeganiem przez nich ustalonych norm społecznych. Przedstawiono także współczesny obraz białoruskiego społeczeństwa.

SŁOWA KLUCZOWE: Białorusini, mentalność, narodowość, religia, język, tożsamość

Kontakt:	Alicja Joanna Siegień-Matyjewicz alicia-joanna@wp.pl
Jak cytować:	Siegień-Matyjewicz, A.J. (2019). Kim są Białorusini? Kształtowanie się mentalności ludu białoruskiego w przeszłości i współcześnie. Forum Oświatowe, 31(1), 23–38. https://doi.org/10.34862/fo.2019.1.2
How to cite:	Siegień-Matyjewicz, A.J. (2019). Kim są Białorusini? Kształtowanie się mentalności ludu białoruskiego w przeszłości i współcześnie. Forum Oświatowe, 31(1), 23–38. https://doi.org/10.34862/fo.2019.1.2

„Białoruś, Białoruś. Dlaczego nazywasz się Białoruś, jeśli nie masz w sobie bieli, jeśli bielą twoją są rude rżyska jesienne, jeśli bielą twoją są postawy szarego płótna wyłożone na słońcu, jeśli bielą twoją jest gorący pot umęczonych ludzi. Powinnaś się nazywać Dobroruś, powinnaś się nazywać Dobrą Ziemią Dobrych Ludzi. Nie wryłaś się w ludzką pamięć, Białorusi. Nie odbierałaś innym wolności, nie rabowałaś cudzej ziemi, nie mordowałaś z za sąsiedniej między. Miałaś dla obcych szacunek i gościnny kołacz, miałaś dla rabusiów ostatnią krowę i ostatnią kromkę żytniego chleba ze znakiem krzyża, miałaś dla nieszczęśliwych krwawiące serce i biedne niepieszczone życie do oddania (...). Białorusi, Białorusi szaro-zielona z ogromnym niebem nad płową głową, za dobra, za łagodna, za szlachetna jesteś na nasze czasy” (Konwicki, 1977, s. 115).

WSTĘP – O MENTALNOŚCI SŁÓW PARĘ

Próba opisu mentalności każdej nacji przysparza wielu trudności, ponieważ problematyka ta obejmuje różne aspekty duchowego życia określonego narodu, którego rozumienie wymaga dogłębnego wniknięcia w interesującą badacza społeczność. Istotny i niemożliwy do pominięcia jest także fakt, iż mentalność, odzwierciedlająca poziom indywidualnej i zbiorowej świadomości, oprócz elementów zrozumiałych i racjonalnych, zawiera niewytłumaczalne, podświadome, irracjonalne impulsy, obrazy (archetypy) i sposoby myślenia. Prowadząc rozważania na temat mentalności, niezbędne jest więc uświadomienie sobie tego, że posiada ona wielopoziomą strukturę i przybiera różnorodne, specyficzne formy. Biorąc pod uwagę owe obiektywne trudności, spróbuję chociaż częściowo nakreślić, czym jest mentalność jednostki i grupy.

Termin „mentalność” pochodzi od łac. *mens, mentis*, czyli myśl, umysł i oznacza określony sposób rozumowania charakterystyczny dla danej jednostki lub grupy społecznej (narodu) (*Słownik wyrazów obcych*, 2007, s. 236), wyrażający się jednocześnie w podobieństwie pojawiających się, funkcjonujących oraz akceptowanych przez jednostkę lub grupę społeczną koncepcji, ideologii, światopoglądów, przekonań, postaw oraz nawyków myślowych (Broda, 2007, s. 6–7). Wszystkie wzorce zachowań, które zostały zakorzenione w mentalności jednostki, są mocno sugestywne i nie ulegają szybkim zmianom pod wpływem działania wielu czynników, mental-

ność zaś jest czynnikiem, który determinuje i stymuluje zachowanie jednostki (Guziuk, 2004, s. 149).

Mentalność rozumiana jest także jako zbiór pewnych subiektywnych opinii człowieka na temat tego, jak prezentują się cechy mentalne przedstawicieli określonej grupy (narodu, grupy etnicznej, grupy społecznej) oraz zbiór przekonań człowieka należących do formującej się spontanicznie świadomości potocznej. Niejednokrotnie te opinie, przekonania jednostki nie są tylko mniej lub bardziej właściwym odzwierciedleniem otaczającej ją rzeczywistości psychospołecznej, ale zawierają również pewien element normatywny, ukazując, jakich atrybutów oczekuje się bądź wymaga od przedstawicieli określonej grupy. Mentalność w sensie subiektywnym jest więc zarówno próbą charakterystyki, jak oceną i równocześnie określonym wzorem osobowym (por. Kalczyńska, 2004, s. 204–211; Koralewicz, Ziółkowski, 2003).

Mentalność to również zespół cech, które mogą występować u przedstawicieli danej społeczności w różnym stopniu nasilenia, a dominująca konfiguracja, będąca determinantą porządkowania oraz wyjaśniania świata, tworzy jednocześnie repertuar zachowań jednostki czy grupy i ustala prawdopodobieństwo ich występowania w określonych sytuacjach. Specyfika konfiguracji stałego zespołu cech, które wchodzi w skład w ten sposób pojmowanej mentalności, jest podstawą do jej wyróżnienia i rozróżnienia¹ (<http://www.mish.uw.edu.pl/~ksmish/pdf.php?pdfid=38>, dostęp: 30.09.2016).

Ze względu na to, iż na mentalność składają się zarówno indywidualne, jak i wspólne dla członków określonej grupy sądy, przekonania, wartości, zachowania, uprzedzenia lub preferencje oraz sposoby rozumowania lub uprawiania dyskursu publicznego (Faryno, 1995, s. 50–52; por.: Broda, 2007, s. 7; Kalczyńska, 2004; Koralewicz, Ziółkowski, 2003), wyróżnia się jej dwa podstawowe rodzaje:

- 1) mentalność indywidualistyczną, która wynika z przekonania, że interesy oraz potrzeby jednostki są nadrzędne w stosunku do interesów i potrzeb grupy, dlatego zadaniem państwa jest ustalanie takich zasad, przepisów i norm prawnych, które będą wpływać na dobrobyt i rozwój każdego człowieka;
- 2) mentalność kolektywistyczną, która wynika z przekonania, że grupa jest autonomicznym podmiotem, natomiast jednostka jest podporządkowaną częścią grupy, dlatego zadaniem państwa, jako wyraziciela woli grupy, jest ochrona interesu zbiorowego; w związku z tym, interesy i potrzeby jednostki są podporządkowane woli większości; w zależności od skali rozbieżności pomiędzy systemem zasad, norm i wartości preferowanych przez określone państwo a mentalnością jednostki (grupy), w różnorodny sposób mogą ujawniać się jej zachowania wobec otaczającej rzeczywistości psychospołecznej, począwszy od bierności, poprzez sprzeciw, opór, aż do całkowitego aktywnego negowania istniejącego porządku gospodarczego oraz politycznego (Faryno, 1995, s. 50–52; por. Smolski, Smolski, Stadtmüller, 1999).

1 Informacje przedstawione dnia 5.03.2005 r. podczas dyskusji Koła Starożytniczego przy Międzywydziałowych Indywidualnych Studiach Humanistycznych na Uniwersytecie Warszawskim, pt. *Koncepcje teoretyczne i sposoby badania mentalności*.

Można zatem przyjąć, iż mentalność to swoisty styl życia człowieka, specyficzny sposób myślenia i postrzegania, odnoszenia się do otaczającej rzeczywistości psychospołecznej, będący efektem kontekstu społecznego, w jakim jednostka oraz grupa egzystuje i oznacza system zasad, norm (zwyczaje, obyczaje, tabu, prawa), wartości, znaków i symboli (język, gesty) stanowiących składniki kultury, które określają sposób postępowania jednostki lub grupy, i którymi jednostka lub grupa posiłkuje się przy transponowaniu informacji o życiu społecznym (Guziuk, 2004, s. 149; por. Smolski, Smolski, Stadtmüller, 1999).

Mentalność jednostki lub grupy kształtują dwa przenikające się typy mechanizmów: pierwsze to zgeneralizowane własne doświadczenie życiowe jednostek i grup, drugie zaś to kultura symboliczna, czyli przekazywane językowo podczas socjalizacji pierwotnej normy, oceny, wartości, zasady i reguły postępowania będące częścią kulturowej tradycji (przekaz ten ma charakter tradycji ustnej, w skrótovej, nierozwiniętej, nieusystematyzowanej i częściowo wyartykułowanej formie, ale może też przeobrażać się w formę bardziej systematyczną, konstruując całe zapisane oraz rozbudowane systemy kanonów i oczekiwań, a nawet systemy ideologiczne) (Kłoskowska, 1973, s. 260).

Mentalność z biegiem czasu, pod wpływem działania różnorodnych czynników (wśród nich można wskazać np. ekonomiczne, socjalno-polityczne, etnokulturowe, moralno-duchowe, przyrodniczo-geograficzne i inne), bez pośpiechu, spokojnie ewoluje. Ten opieszalszy proces przeobrażania się mentalności często jest jedną z istotnych przyczyn powolnego rozwoju narodu, jak również faktorem „przeciwstawiania się” społecznym zmianom, innowacjom (mam na myśli tzw. „inercję” mentalności). Należy także podkreślić, iż mentalność w niesprzyjających warunkach może ulec degradacji i regresji. Potwierdzenie tego zjawiska odnajdujemy w opisach dziejów różnorodnych narodów – wielokrotnie efektywny, dynamiczny rozwój lub upadek całych imperiów zależały od specyfiki i ogólnego kierunku trwania mentalnych procesów.

Współcześnie obserwujemy zmianę bezpośrednich doświadczeń potocznych oraz kultury symbolicznej jednostek i grup przynależących do różnych nacji, co wpływa na kształt orientacji składających się na ich mentalność. Dotyczy to również białoruskiego społeczeństwa, jednak zmiany w mentalności Białorusinów następują bardzo wolno.

Zanim przejdę do opisu wyjątkowej mentalności Białorusinów, co jest głównym celem moich rozważań, skrótoowo wyjaśnię jeszcze, czym jest mentalność narodowa. Pojęcie to oznacza specyficzny sposób myślenia, światopogląd, postawy, przekonania oraz nawyki większości przedstawicieli określonego narodu (por. Nuss, 1995). Przy czym na mentalność narodową składają się niektóre elementy innych mentalności (np. mentalności religijnej, chłopskiej itp.). Jednak nie patrząc na wspólne, podobne cechy różnych mentalności, należy przyjąć, iż mentalność narodowa stanowi unikalny fenomen duchowego życia każdego narodu.

FORMOWANIE SIĘ I PRZEMIANY POSZCZEGÓLNYCH WYMIARÓW MENTALNOŚCI BIAŁORUSINÓW

Próbując odpowiedzieć na pytanie, kim są Białorusini, czy i w jakim stopniu zmieniła się ich mentalność na przestrzeni dziejów, należy opisać kwestie związane z formowaniem się mentalności Białorusinów w czasach pogaństwa i chrześcijaństwa, a także zagadnienia dotyczące ich przywiązania do ziemi ojczystej, wyznawanej religii, życia w symbiozie z przyrodą oraz przestrzegania przez nich ustalonych norm społecznych.

Proces formowania się mentalności Białorusinów trwał przez wiele wieków. Fundamentalne cechy białoruskiej mentalności zaczęły kształtować się jeszcze w starożytności, kiedy na Białorusi panowało pogaństwo wraz z jego różnorodnymi kultami, zwyczajami oraz obrzędami, czyli czczenie wielu bogów, celebrowanie żywiołów przyrody, ciał niebieskich, a także zwierząt, roślin, drzew, skał, kamieni, pagórków, źródeł itp. (Дубенецкий, 1993, s. 30). Różnorodne oraz bogate rytuały pomagały ludziom dostosować się do naturalnych cykli przyrody, żyć w harmonii z rytmami świata natury. Mentalność ówczesnych mieszkańców Białorusi określał więc pogański politeizm² (Guziuk-Tkacz, Siegień-Matyjewicz, 2016, s. 313), animizm³ (*ibidem*, s. 22), antropomorfizm⁴ (*ibidem*, s. 32), werbalna magia⁵ (*ibidem*, s. 246) i częściowo także totemizm⁶ (*ibidem*, s. 377) oraz ubóstwienie przyrody, podświadome odczuwaniem ścisłego związku między człowiekiem i ziemią oraz otaczającą człowieka przestrzenią i kosmosem (<http://tekstypl.eu/sociologija/70796-Problema-mentaliteta-belorusov.html>, dostęp: 30.09.2016). Przez wiele kolejnych stuleci mentalność ludności zamieszkującej teren Białorusi w różnorodnych aspektach pozostawała wciąż pogańska. Wiązało się to przede wszystkim z tym, że chrześcijaństwo na ziemiach Białorusi rozprzestrzeniało się bardzo wolno, dlatego też ludzie zamieszkujący ten obszar jeszcze przez długi czas przywiązani byli do pogaństwa oraz związanych z nim obrzędów, np. przez ponad trzy stulecia (wśród mieszkańców grodów do XI wieku, wśród ludności wiejskiej do XII–XIV wieku) (por. Sańko, Sawierczanka, 2002) na terenach Białorusi zachował się pogański obrzęd usypywania kurhanów⁷ (Guziuk-Tkacz, Siegień-Matyjewicz, 2016, s. 234), na Polesiu zaś, na przydrożnych krzyżach oraz na krzyżach cmentarnych zawieszano haftowane ręczniki, kolorowe

2 Politeizm – wiara w równoczesne istnienie wielu bogów.

3 Animizm – forma wierzeń polegająca na przypisywaniu posiadania duszy zwierzętom, roślinom, gwiazdom, planetom, przedmiotom i twórcom przyrody nieożywionej.

4 Antropomorfizm – uczłowiczenie, zabieg językowy, polegający na przypisywaniu cech ludzkich oraz ludzkich motywów postępowania zwierzętom, roślinom, przedmiotom, pojęciom, zjawiskom natury itp.

5 Werbalna magia – wiara w cudotwórczą moc niektórych słów, fraz.

6 Totemizm – zespół wierzeń opartych na uznawaniu mistycznej więzi pomiędzy człowiekiem a totemem, czyli przedmiotem otaczanym czcią, np. pewien gatunek zwierząt, roślin lub określone zjawiska przyrody.

7 Kurhan – rodzaj mogiły, kopiec wzniesiony na cześć określonej osoby lub na czyjąś pamiątkę.

wstążki, fartuszki oraz skrawki kolorowych materiałów, które stanowiły podarunki dla opiekuńczych duchów pól, dróg oraz domów i miały zapewnić osobom je obdarowującym ich przychylność (ten zwyczaj trwa do dziś na Polesiu, ale także w Polsce na Podlasiu, gdzie mieszka najwięcej przedstawiciele mniejszości białoruskiej, i jest żywą pozostałością pogaństwa, reliktem wierzeń przedchrześcijańskich na tych terenach)⁸. O zachowaniu resztek pogaństwa nie tylko w epoce średniowiecza, ale także współcześnie, świadczą chociażby białoruskie ludowe święta i obyczaje (np. Noc Kupały, czyli święto ognia i wody; Żażyńki, czyli obyczaj związany z początkiem żniw; Dożynki, czyli święto plonów połączone z obrzędami dziękczynnymi za pomyślne zakończenie żniw i innych prac polowych oraz za uzyskane zbiory; Radaunica, czyli święto wspominania zmarłych przodków, podczas którego Białorusini odwiedzają groby swoich bliskich i modlą się nad nimi, a także spożywają – wbrew zakazom Cerkwi prawosławnej – na cmentarzach posiłki świąteczne, wypijają kieliszek wódki, opuszczając zaś cmentarz pozostawiają na grobach wielkanocne jajko⁹; malowanie jajek wielkanocnych, jako znak odradzenia się życia; kołędowanie z gwiazdą, która nawiązuje do nowego narodzenia słońca) oraz pieśni wielkanocne czy tańce¹⁰ (zob. Титовец, 2013, s. 124–246). Wiele archaicznych cech, właściwych oralnej twórczości ludowej z okresu pogaństwa, zachowała również znaczna część białoruskich utworów folklorystycznych, przede wszystkim bajki i wiersze, które powstały w XV–XVIII wieku (zob. Barszczeuski, Pomorski, 2008). O posiadaniu słowiańskiej duszy o korzeniach pogańskich dowodzą również kultywowane przez współczesnych Białorusinów obyczaje związane z narodzinami potomka, które mają na celu ochronę noworodka oraz kobiety ciężarnej, rodzącej lub będącej w czasie połogu przed wszelkimi zagrożeniami oraz obyczaje mające potwierdzić przyjęcie dopiero narodzonego dziecka do społeczności (zob. Siegień-Matyjewicz, 2017, s. 123, 124, 128; Толстой, 1999, s. 21, 23; Васілевіч, 1999, s. 86, 126; Сержпутоўскі, 1930, s. 86, 154). Do obyczajów narodzinowych należą m.in.: przywiązywanie i przyszywanie do łóżeczka, wózka oraz ubranek dziecięcych czerwonych wstążeczek, które mają chronić niemowlę przed rzuceniem uroku; kobieta ciężarna nie może być kumą ani pełnić ważnych funkcji na weselach i pogrzebach, musi powstrzymać się od wszelkich czynności, które kojarzą się z wiązaniem i zamykaniem, nie może patrzeć w ogień, by jej dziecko nie nosiło znamienia na skórze zwanego płomieniem, nie może chodzić pod sznurami bieliźnianymi, by jej dziecko nie było okręcone podczas porodu

8 Zwyczaj zawieszania haftowanych i koronkowych ręczników oraz kolorowych wstążek na krzyżach przydrożnych oraz krzyżach cmentarnych zaobserwowałam na Podlasiu, m.in. we wsi Dubicze Cerkiewne, Werstok, Witowo, Pasieczniki, Łosinka i innych.

9 Zwyczaj spożywania na cmentarzach prawosławnych podczas Radaunicy posiłków świątecznych, wypijania wódki oraz pozostawiania na grobach wielkanocnych jajek zaobserwowałam na Białorusi, m.in. w Witebsku. Z kolei na Podlasiu podczas tego święta na cmentarzach spożywa się jedynie posiłki, co zaobserwowałam m.in. na cmentarzu prawosławnym we wsi Dubicze Cerkiewne.

10 Informacje uzyskane podczas wywiadu dnia 13.02.2016 r. z Sergiuszem Rutą, zamieszkałym we wsi Grabowiec, gmina Dubicze Cerkiewne, powiat Hajnówka, województwo podlaskie oraz podczas wywiadu dnia 14.08.2016 r. z Niną Siegień, zamieszkałą w Hajnówce, województwo podlaskie.

pępowiną¹¹. Natomiast obyczaj przyjęcie dziecka do społeczności polegał dawniej na przekazaniu go zaraz po porodzie ojcu, który unosząc na rękach dziecko w górę, wyrażał w ten sposób akceptację potomka, a następnie kładł je na ziemi czy progu domu bądź obchodził z nim stół i wszystkie znajdujące się w domu pokoje, co miało symbolizować związanie dziecka z miejscem zamieszkania¹². Dziś zwyczaj ten został zaadaptowany przez Kościół prawosławny i polega na wnoszeniu podczas chrztu do ołtarza – prezbiterium – jedynie dziecka płci męskiej¹³. Także wierzenia pogańskie, dotyczące kwestii nieczystości kobiety w okresie ciąży, położu i menstruacji oraz wpływu na nią w tym czasie „sił nieczystych”, nie zostały wyparte przez chrześcijaństwo z mentalności ludności mieszkającej na obszarze Białorusi. Zostały nawet wzmocnione przez wprowadzenie zakazu pojawiania się kobiety w okresie położu w kościele prawosławnym. Według kanonów religii prawosławnej kobieta w czasie położu i menstruacji powinna także unikać kontaktu z przemienionym winem i chlebem, nie wolno jej zbliżać się do ołtarza, w którym sprawowana jest liturgia, nie powinna całować Krzyża, Ewangelii i ikon¹⁴. Z powyższych faktów wynika, iż mentalność ludności żyjącej na obszarze Białorusi w czasach pogaństwa i początkowym okresie chrześcijaństwa (jak również i w czasach współczesnych) w pewnym stopniu formowała się na podstawie mitologicznych zjawisk oraz irracjonalnych przeżyć.

Niewątpliwie jednym z najważniejszych wydarzeń, które szczególnie wpłynęło na mentalność Białorusinów, było pojawienie się i rozprzestrzenianie pod koniec X wieku na ziemiach Białorusi chrześcijaństwa (por. Sańko, Sawierczanka, 2002). Przodkowie współczesnych Białorusinów początkowo bardzo wolno przekonywali się do nowej wiary. Nie chcieli oni w dość krótkim czasie całkowicie zmieniać swoich starych wierzeń, dlatego często zdarzało się, że nadawali czczonym przez nich wcześniej pogańskim bogom imiona chrześcijańskich świętych oraz przerabiali kamienne wizerunki bóstw na chrześcijańskie krzyże. Przejście ludności zamieszkującej Białoruś na chrześcijaństwo (przede wszystkim na jeden z jego odłamów, czyli prawosławie) rozciągnęło się na około trzysta lat, a w niektórych rejonach Białorusi (np. na Polesiu) proces ten trwał nawet dłużej. Istnieją dokumenty potwierdzające fakt, iż jeszcze w XIX wieku, a nawet na początku XX wieku, na peryferiach Białorusi żyli ludzie, którzy nadal pozostali wierni pogańskim wierzeniom, obrzędowi i rytuałom (Дубенецкий, 1993, s. 8; por. Federowski 1897). Ale i wśród współcze-

11 Informacje uzyskane podczas wywiadu dnia 13.02.2016 r. z Sergiuszem Rutą, zamieszkałym we wsi Grabowiec, gmina Dubicze Cerkiewne, powiat Hajnówka, województwo podlaskie oraz podczas wywiadu dnia 14.08.2016 r. z Niną Siegień, zamieszkałą w Hajnówce, województwo podlaskie.

12 Informacje uzyskane podczas wywiadu dnia 13.02.2016 r. z Sergiuszem Rutą, zamieszkałym we wsi Grabowiec, gmina Dubicze Cerkiewne, powiat Hajnówka, województwo podlaskie.

13 Informacje uzyskane podczas wywiadu dnia 2.10.2016 r. z ks. dr. Romanem Płońskim z Prawosławnej Diecezji Białostocko-Gdańskiej, z Parafii Prawosławnej pw. św. Wielkiego męczennika Jerzego w Białymstoku.

14 Informacje uzyskane podczas wywiadu dnia 2.10.2016 r. z ks. dr. Romanem Płońskim z Prawosławnej Diecezji Białostocko-Gdańskiej, z Parafii Prawosławnej pw. św. Wielkiego męczennika Jerzego w Białymstoku.

snych Białorusinów zdarzają się i tacy, którzy nadal uprawiają różnorodne zabobony oraz wierzą w realne istnienie „sił nieczystych”, „miejsz mocy”, w nadzwyczajne możliwości wróżbitek, zamawiaczek, szeptuch¹⁵ (por. Siegień-Matyjewicz, 2009, s. 347–358). Przytoczone powyżej informacje świadczą o tym, iż w światopoglądzie ludności mieszkającej na Białorusi w okresie rozpowszechniania się na tych terenach chrześcijaństwa początkowo przeplatały się elementy dwóch mentalności – pogańskiej i chrześcijańskiej. Następnie, w miarę umacniania się na tych terenach chrześcijaństwa, w świadomości opisywanej społeczności zaczęły utrwalac się dogmaty tej wiary, przekonania o konieczności zbawienia duszy człowieka, stanowiska dotyczące istnienia raju i piekła, pojęcia cnoty i grzechu, szacunek do osób bliskich, starszych i dzieci (Дубянецкі, <http://2article.ru/belaruski-natsyiyanalni-haraktar/>, dostęp: 18.09.2016). Oprócz opisanej powyżej „syntezy religijnej” (pogańsko-chrześcijańskiej), dla mentalności mieszkańców Białorusi charakterystyczna była także „synteza etniczna” (słowiańsko-bałtycka), gdyż etnos białoruski zaczął kształtować się w drugiej połowie I tysiąclecia i na początku II tysiąclecia n. e., w rezultacie stopniowej asymilacji przez słowiańskie plemiona ludności miejscowej pochodzenia bałtyckiego, co doprowadziło do wzajemnego przenikania się zarówno języków słowiańskich i bałtyckich, jak i kultury Słowian i Bałtów oraz mentalności tych obu grup ludnościowych (Kosman 1979, s. 35; zob. Дубянецкі, <http://2article.ru/belaruski-natsyiyanalni-haraktar/>, dostęp: 18.09.2016; Leciejewicz 1990). Nie bez znaczenia dla kształtowania się specyficznego sposobu myślenia Białorusinów był także fakt, iż od czasów średniowiecza (XIV–XVI wiek) na ziemiach Białorusi mieszkali przedstawiciele innych grup narodowych czy etnicznych, tj. Rosjanie, Ukraińcy, Polacy, Żydzi i Tatarzy (Дубянецкі, <http://2article.ru/belaruski-natsyiyanalni-haraktar/>, dostęp: 18.09.2016; zob. Kosman 1979; Sahanowicz, 2002), którzy posiadali własny światopogląd, kulturowali własne tradycje, wyznawali własną religię, co niewątpliwie miało wpływ na mentalność białoruską i wytworzyło podstawy tolerancji Białorusinów wobec członków innych nacji oraz wyznawców innych religii.

Białorusini wyróżniają się też specyficznym podejściem do kwestii religijności. Należy zaznaczyć, że ludzie żyjący na terenie Białorusini w ubiegłych stuleciach aktywnie uczestniczyli w życiu Kościoła prawosławnego i odnosili się do Boga z wielkim szacunkiem, jednak ich religijność praktycznie nigdy nie nosiła znamion „ślepej” i głębokiej wiary w pełną sprawiedliwość i wszechmoc Boga. Każdy dzień Białorusina rozpoczynał się od porannej modlitwy do Boga, zaś każdą pracę zaczynało od słów „Z Bogiem”. Codzienne życie Białorusinów, czyli praca, odpoczynek, ludowe obrzędy i zwyczaje, różnorodne święta były regulowane religijnymi kanonami, a obwieszczają je dźwięki cerkiewnych dzwonów. Również z ogromną powagą i dbałością Białorusini przestrzegali sakramentów i podchodzili do wykonania różnych cerkiewnych obrządków, związanych np. z chrztem, ślubem itp. Wyraźnie zauważalne jest jednak, że nigdy nie dążyli do przesadnego demonstrowania swojej religijności, lecz zazwy-

15 Informacje uzyskane podczas wywiadu dnia 13.02.2016 r. z Sergiuszem Rutą, zamieszkałym we wsi Grabowiec, gmina Dubicze Cerkiewne, powiat Hajnówka, województwo podlaskie.

czaj odznaczeni się „wewnętrzna” pobożnością, płynącą ze szczerego serca i czystej duszy (Дубянецкі, 1994, s. 10).

Cechą charakterystyczną Białorusinów jest również ich miłość, szacunek oraz ogromne i szczerze przywiązanie do ojczyzny, którą od starożytności uważali za wszechobecną matkę-rodzicielkę, matkę-karmicielkę, która rodzi człowieka, wychowuje go i zabiera do siebie po śmierci (Дубянецкі, 1994, s. 8). W związku z tym, przeprowadzając się w inne miejsce (czy to na terytorium Białorusi, czy też na terytorium innego państwa), Białorusini zabierali ze sobą garść ziemi do woreczka¹⁶, chcąc podtrzymać w ten sposób pamięć o swojej ojczyźnie, a szczególnie „małej ojczyźnie”, „prywatnej ojczyźnie” (zob. Siegień-Matyjewicz, 2008, s. 267–276; Ossowski, 1967, s. 210; Nikitorowicz, 1995, s. 55).

Znaczący wpływ na formowanie się białoruskiej mentalności miała też przyroda Białorusi, która wyrobiła u opisywanej społeczności poczucie estetyki oraz ukształtowała umiejętność rozumienia otaczającej przestrzeni. Różnorodność krajobrazów, umiarkowanie ciepły i wilgotny klimat, bogata flora i fauna, bory oraz lasy iglaste i mieszane, wielkie i głębokie jeziora, wijące się rzeki, dzikie bagna i torfowiska rozwijały u społeczności żyjącej na tym obszarze niezwykle bogatą wyobraźnię (co odzwierciedlone jest m.in. w białoruskich bajkach, baśniach, przypowieściach, podaniach, legendach, pieśniach i przysłowiach) (zob. Barszczeuski, Pomorski, 2008; Federowski, 1902, 1903, 1935, 1960), ogromną wrażliwość, pewną mistyczność oraz mitologiczne postrzeganie świata. Otaczająca Białorusinów natura w pewnym stopniu wpłynęła także na ich refleksyjność, skłonność do kontemplacji, zadumy. Od przyrody i zjawisk w niej zachodzących zależało również życie mieszkańców Białorusi, stąd właściwy był im tzw. „kalendarzowy” sposób myślenia (zob. Титовец, 2013, s. 167–246). Specyfikę postrzegania przez nich świata według różnych cykli przyrody wyraźnie odzwierciedlają ich ludowe obrzędowe pieśni wiosenne, letnie, jesienne i zimowe, a także dopasowanie pracy oraz odpoczynku do poszczególnych pór roku (zob. *ibidem*, s. 167–246).

W przeszłości (choć również i obecnie, ale w mniejszym stopniu) w wyobrażeniach Białorusinów istniał wyraźny podział dni na sprzyjające i niesprzyjające człowiekowi, na dni kobiece i męskie oraz na dni robocze i świąteczne (zob. Siegień-Matyjewicz, 2017, s. 122). Podczas świąt religijnych lub świeckich Białorusini odrywali się od trudności i problemów dnia codziennego i z wielką ochotą oraz zaangażowaniem wypełniali obrzędy przypisane do określonych świąt (zob. Титовец, 2013, s. 167–246). Z kolei podczas dni roboczych białoruska ludność maksymalnie wykorzystywała każdą chwilę na zrealizowanie zaplanowanych obowiązków.

Swoistą cechą Białorusinów jest gościnność. Nawet podczas różnorodnych życiowych trudności, które ich spotykały, zawsze dążyli oni do tego, aby zrobić wszystko, co w ich mocy, żeby zadowolić swoich gości i nie wywołać u nich żadnych negatywnych odczuć. Nieprzypadkowo więc o społeczności białoruskiej krążyło i nadal krąży charakterystyczne przysłowie, które doskonale odzwierciedla ich osobliwość:

¹⁶ Informacje uzyskane podczas wywiadu dnia 13.02.2016 r. z Sergiuszem Rutą, zamieszkałym we wsi Grabowiec, gmina Dubicze Cerkiewne, powiat Hajnówka, województwo podlaskie.

„Gość w dom – Bóg w dom”. Do dnia dzisiejszego w tej kwestii nic się nie zmieniło. Niemal wszyscy ludzie, którzy odwiedzili współczesną Białoruś i przebywali w domu Białorusinów, podkreślają, iż jest to naród szczery, dobroduszny i bardzo gościnnie. Być może to właśnie ta niezwykła cecha spaja kilka innych atrakcyjnych cech białoruskiego narodu: tolerancję, życzliwość, dobroć, wrażliwość i szacunek do obcokrajowców (Дубянецкі, <http://2article.ru/belaruski-natsyiyanalni-harakter/>, dostęp: 18.09.2016).

Kolejne zagadnienie, które chcę przedstawić, dotyczy przestrzegania przez Białorusinów ustalonych norm społecznych. Świadomość prawna społeczności żyjącej na terenach Białorusi w czasach starożytności opierała się na tzw. „prawie zwyczajowym”. Na Białorusi prawo to ostatecznie „zostało zatwierdzone” w końcu I tysiąclecia n. e., potem zostało rozszerzone, obowiązywało niemal do połowy XV wieku i stało się prawem pisanim. Pisane prawo w znacznym stopniu uformowało się na normach prawa zwyczajowego, co znajdowało odzwierciedlenie w wielu gramotach, przywilejach, sejmowych ustawach, statutach Wielkiego Księstwa Litewskiego. Warto też podkreślić, iż wśród mieszkańców wsi na Białorusi prawo zwyczajowe zachowało się, choć w nieco zmienionej formie, do następnych stuleci i dotrwało nawet (w postaci osobnych elementów) aż do naszych czasów. Stabilność i niezmiennosc norm prawnych wpływała na dążenie opisywanej społeczności do życia w oparciu o starożytne tradycje, według „zakonów przodków”, co decydowało o „konserwatywności” białoruskiej mentalności. W przeszłości ludzie żyjący na obszarze Białorusi, tak jak i współcześni Białorusini, odnosili się do przepisów i norm prawnych z powagą oraz starali się, aby ich nie naruszać (Дубянецкі, 1994, s. 10; zob. Sahanowicz, 2002).

W związku z powyższym można stwierdzić, że przez wiele stuleci wśród społeczności żyjącej na obszarze Białorusi uformowała się niepowtarzalna, unikalna mentalność, która zachowała się niemal w niezmienionej postaci przez cały okres rozwoju białoruskiego etnosu. Jednak w przeciągu około trzech stuleci (XVII–XIX wiek), a szczególnie w XX wieku, mentalność Białorusinów uległa deformacji, została „skażona” (zob. Mironowicz, 1999, s. 67–71, 123–128, 172, 182–191, 210–212, 225–262). Początkowo odbywało się to pod wpływem polonizacji, zaś w połowie XIX wieku – pod wpływem rusyfikacji. Polonizacji i rusyfikacji uległy właściwie tylko wyższe klasy białoruskiego społeczeństwa, czyli magnateria i szlachta. Jedynie najniższa klasa, czyli chłopci, którzy zawsze stanowili trzon białoruskiego etnosu, zdołała zachować swoją tradycyjną mentalność. Ponad 70 lat władzy sowieckiej nad Białorusią przyczyniło się do rusyfikacji i ateizacji białoruskiej ludności oraz do „ujednoczenia nacji”, czyli zatarcia wielowyznaniowego i wielonarodowego charakteru kraju, w którym od wieków żyli obok siebie prawosławni, unicy, katolicy, muzułmanie, wyznawcy judaizmu oraz Białorusini, Rosjanie, Ukraińcy, Polacy, Tatarzy i Żydzi. Za rządów nowej władzy niszczone świątynie albo zamieniano je na magazyny, domy kultury lub muzea ateizmu. Praktykowanie wiary prawosławnej zachowało się przede wszystkim na obszarach peryferyjnych Białorusi, słabo zaludnionych oraz tych, gdzie nie doszło do masowej wymiany ludności (Дубянецкі, 1994, s. 11; zob. Mironowicz, 1999; Łatyszonek, Mironowicz, 2002; Šybeka, 2002). Białoruskie instytucje kulturalne oraz

szkoły z białoruskim językiem nauczania przeszły na język rosyjski. Z roku na rok drastycznie spadała liczba książek wydrukowanych w języku białoruskim. Nawet dzieła klasyków literatury białoruskiej uczniowie poznawali w przekładach rosyjskich. Język białoruski został przedmiotem, którego nauczanie w szkołach zależało od woli rodziców i ich dzieci, w wyniku czego nauki tego języka zaprzestano w szkołach miejskich już w latach sześćdziesiątych. Nauczanie w języku białoruskim kontynuowały jedynie nieliczne szkoły wiejskie (Mironowicz, 1999, s. 211). Pod wpływem owych działań ogromnemu osłabieniu uległo poczucie tożsamości Białorusinów. Stali się oni nacją o specyficznej mentalności, tzw. „sowieckimi Białorusinami”¹⁷. Tradycyjna mentalność wielu Białorusinów została zniszczona w wyniku „wykorzenia” – oderwania się od swoich narodowych tradycji, zwyczajów, obyczajów, obzędów, od rodzimej, matczynej, białoruskiej mowy oraz przyswojenia sowieckiego sposobu myślenia i zbiorowych reakcji. Nawet w końcu lat osiemdziesiątych, gdy inne narody wchodzące w skład ZSRR uzyskały możliwość manifestowania swoich poglądów i oczekiwań, Białorusini jako zbiorowość nie przejawiali żadnych aktywności i inicjatyw (Mironowicz, 1999, s. 264). Przez ostatnie dziesięciolecia mocno zmieniła się też specyfika osadnictwa Białorusinów. Jeszcze na początku XX wieku około 90% społeczności białoruskiej żyło na wsi, teraz zaś większość mieszka w miastach, w których zanik poczucia tożsamości narodowej, kulturowej czy religijnej jest zdecydowanie większy. Taki stan rzeczy spowodował, iż w tym okresie liczba osób „przekazujących” tradycyjną białorską kulturę kolejnym pokoleniom znacznie zmalała, gdyż byli to przede wszystkim chłopci, czyli trzon białoruskiego etnosu (o czym wspominałam już wcześniej). Mentalność Białorusinów przez wiele lat totalitarnego stalinowskiego systemu, pod wpływem agresywnej ateistycznej propagandy istotnie „ewoluowała” od „wewnętrznej” nabożności do zauważalnego wzmocnienia idei ateizmu i bezbożności. Odtąd Białorusinów cechowała skłonność do totalitaryzmu, ksenofobii, przeciwstawianie się radykalnym społecznym i życiowym zmianom, strach przed władzą państwową itp. (Дубянецкі, 1994, s. 11; zob. Łatyszonek, Mironowicz, 2002; Šybeka, 2002; Mironowicz, Tokić, Radzik, 2005, s. 54–67, 68–76, 77–87, 119–148).

Współcześnie natomiast obserwujemy niewielkie, niemal niezauważalne zmiany różnych wymiarów mentalności Białorusinów. Zdaniem białoruskiego socjologa i założyciela niezależnego ośrodka badań społecznych NISEPI, prof. A. Manajewa, obecnie „Białorusini wciąż utożsamiają się z sowiecką mentalnością” (<http://www.newsweek.pl/swiat/bialorusini-czuja-sie-sowietami,96306,1,1.html>, dostęp: 3.09.2016). Wieloletnie badania NISEPI wskazują, iż około 25% Białorusinów identyfikuje się z kulturą europejską, a około 70% – z rosyjską. „Jeśli większość Białorusinów utożsamia się z rosyjską kulturą, mają na myśli nie tylko Rosję Puszkina i Dostojewskiego, ale też sowiecką mentalność, gdzie państwo odpowiada za życie obywateli, liczy się stabilna praca, płaca, edukacja i ochrona zdrowia (...), funkcjonujemy w niszy zarówno w sensie politycznym, jak i kulturalnym, informacyjnym,

17 Niezwykle ciekawym studium traktującym o *homo sovieticus* (człowieku sowieckim) i o tym, jak system sowiecki wpłynął m. in. na mentalność Białorusinów, jest książka S. Aleksiejewicz, *Czasy secondhand. Koniec czerwonego człowieka*, tłum J. Czech, Wołowiec 2014.

czy religijnym” – tłumaczy prof. A. Manajew (<http://www.newsweek.pl/swiat/bialorusini-czuja-sie-sowietami,96306,1,1.html>, dostęp: 3.09.2016). Podkreśla on również, iż białoruski naród znajduje się jeszcze w początkowym stadium kształtowania się tożsamości narodowej. Świadczy chociażby o tym nieposługiwanie się na co dzień przez Białorusinów swoim językiem ojczystym. Zaledwie niewielki procent Białorusinów deklaruje, że codziennie rozmawia po białorusku w domu, w pracy, w środkach transportu publicznego itp.¹⁸ (zob. Siegień-Matyjczewicz, 2007, s. 206–212; Chomik i in., 2016; Mironowicz, 2010, s. 9–28; Czykwin 2010, s. 29–46). Według sondażu kampanii „Budźma Bielarusami!” oraz niezależnego Laboratorium „Nowak” odsetek Białorusinów mówiących w swoim ojczystym języku wciąż spada (obecnie językiem białoruskim posługuje się około 4% Białorusinów). Jednak według prof. A. Manajewa, proces kształtowania się białoruskiego narodu postępuje, ale jest to zjawisko bardzo złożone i może trwać dziesięciolecia (<http://www.newsweek.pl/swiat/bialorusini-czuja-sie-sowietami,96306,1,1.html>, dostęp: 3.09.2016).

ZAKOŃCZENIE

Mentalność to inaczej duchowa oryginalność, swoistość, odrębność, osobliwość jednostki lub grupy (Guziuk, 2004, s. 150). Jest ona odwzorowaniem wyznawanych przez jednostkę poglądów i przekonań oraz dynamicznym dopasowywaniem ich do określonych warunków kulturowych. Jeżeli mentalność nie ewoluuje, nie dostosowuje się do zachodzących w otaczającej przestrzeni procesów, wstrzymuje wtedy rozwój jednostki i całego narodu. Rozwój wspólnoty i ciągłość jej trwania zależne są więc od zdolności ewolucyjnych mentalności jej członków, do podążania za ciągłością rozwoju cywilizacyjnego i osiągnięcia przez nią „ciągle nowych” celów.

W przypadku Białorusinów, nie zważając na mocną podstawę ich mentalności, każdy nowy zwrot w historii kraju, wszelkie ważne wydarzenia odciskały na ich światopoglądzie i postrzeganiu rzeczywistości szczególnie piętno. Analizując proces kształtowania się mentalność Białorusinów we wszystkich okresach ich rozwoju, możemy stwierdzić, że stałe i niezmiennie cechy ich mentalności to miłość i szacunek do otaczającej ich przyrody oraz gościnność. Także odbiór przez Białorusinów otaczającej rzeczywistości i ich narracja o niej jednoznacznie pokazują ciągłe uwielbienie „małej ojczyzny” – lokalnej przestrzeni życia i pracy, których tematyka przewija się w różnych formach twórczości ludowej, folklorze, poezji, prozie, a także powieściach i przysłowiach. Białorusini zatracili natomiast swą religijność, będącą

18 Potwierdzają to również moje badania przeprowadzone w latach 2002–2004 na pograniczu wschodniej Polski, w województwie podlaskim, wśród przedstawicieli mniejszości narodowej białoruskiej, którzy stanowią autochtoniczną grupę na tym terenie, a dokładniej wśród młodzieży pochodzenia białoruskiego uczęszczającej do II Liceum Ogólnokształcącego z Dodatkową Nauką Języka Białoruskiego w Hajnówce oraz II Liceum Ogólnokształcącego z Białoruskim Językiem Nauczania w Bielski Podlaskim. Z moich badań m.in. wynika, iż młodzież pochodzenia białoruskiego w kontaktach międzyludzkich posługuje się przede wszystkim językiem polskim. W kontaktach z rodziną także najsilniej zaznaczona jest obecność języka polskiego. W kontaktach z kolegami i nieznanymi również przeważa język polski. Językiem kontaktów o charakterze urzędowym jest także język polski.

ważnym kryterium przynależności narodowej w przypadku każdego dojrzałego narodu, oraz język ojczysty, będący istotnym elementem kultury każdego narodu, kluczowym składnikiem tożsamości etnicznej a także „narzędziem”, za pomocą którego dochodzi do międzypokoleniowego przekazu wartości kulturowych.

BIBLIOGRAFIA

- Aleksiejewicz, S. (2014). Czech J. (tłum.). *Czasy secondhand. Koniec czerwonego człowieka*. Wołowiec: Wydawnictwo Czarne.
- Barszczeuski, L., Pomorski, A. (red.). (2008). Bortnowska, K. i in. (tłum.). *Nie chyliłem czoła przed mocą. Antologia poezji białoruskiej od XV do XX wieku*. Wrocław: Kolegium Europy Wschodniej im. Jana Nowaka-Jeziorańskiego.
- Broda, M. (2007). *Mentalność, tradycja i bolszewicko-komunistyczne doświadczenie Rosji*. Łódź: Wydawnictwo Ibidem.
- Chomik, P., Głogowska, H., Iwaniuk, S., Łatyszonek, O., Mironowicz, E., Misiuk, Z., Siemianczuk, H. (2016). *Historia Białorusinów Podlasia*. Białystok: Białoruskie Towarzystwo Historyczne.
- Czykwin, E. (2010). Białoruska mniejszość narodowa. Problem asymilacji w kontekście stygmatu społecznego. W: T. Zaniewska (red.), *Białorusini* (s. 29–46). Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe.
- de Lazari, A. (red.). (1995). *Mentalność rosyjska. Słownik*. Katowice: „Śląsk”.
- Дубянецкі, Э. (b.d.). Адукацыя. Культура. Адраджэнне. Беларускі нацыянальны характар: спроба даследавання. Pobrane z: <http://2article.ru/belaruski-natsiyi-analnyi-harakter/>
- Дубенецкі, Э. (1993). „...Понемногу исчезают следы рабства”. Менталітет Белорусов: попытка історыко-псіхалагічнага аналізу. Беларуская думка. № 6.
- Дубянецкі, Э. (1994). Унікальны менталітэт Беларусаў. Беларуская думка. № 12.
- Faryno, J. (1995). Mentalitet. W: A. de Lazari (red.), *Mentalność rosyjska. Słownik*. Katowice: „Śląsk”.
- Federowski, M. (1897). *Lud białoruski na Rusi Litewskiej. Materiały do etnografii słowiańskiej zgromadzone w latach 1877–1905. Wiara, wierzenia i przesady z okolic Wołkowyska, Słonima, Lidy i Sokółki*, t. I. Kraków: Wydawnictwo Komisji Antropologicznej Akademii Umiejętności.
- Federowski, M. (1902). *Lud białoruski na Rusi Litewskiej. Materiały do etnografii słowiańskiej zgromadzone w latach 1877–1905. Baśnie, przypowieści i podania ludu z okolic Wołkowyska, Słonima, Lidy, Nowogródka i Sokółki*, cz. 1: *Baśnie fantastyczno-mityczne*, t. II. Kraków: Wydawnictwo Komisji Antropologicznej Akademii Umiejętności.
- Federowski, M. (1903). *Lud białoruski na Rusi Litewskiej. Materiały do etnografii słowiańskiej zgromadzone w latach 1877–1905. Baśnie, przypowieści i podania ludu z okolic Wołkowyska, Słonima, Lidy, Nowogródka i Sokółki*, cz. 2: *Tradycje histo-*

- ryczno-miejscowe, oraz powieści obyczajowo-moralne, t. III. Kraków: Wydawnictwo Komisji Antropologicznej Akademii Umiejętności.
- Federowski, M. (1935). *Lud białoruski na Rusi Litewskiej. Materiały do etnografii słowiańskiej zgromadzone w latach 1877–1905. Przysłowia, żarciki, wyrażenia stałe oraz zagadki ludu, mieszczan i zagrodników z okolic Grodna, Sokółki, Białegostoku, Bielska, Wołkowyska, Słonima, Nowogródka, Słucka, Lidy, Wilejki, Święcian i Oszmiany*, t. IV. Warszawa: Towarzystwo Naukowe Warszawskie.
- Federowski, M. (1960). *Lud białoruski na Rusi Litewskiej. Materiały do etnografii słowiańskiej zgromadzone w latach 1877–1905. Pieśni*, t. VI. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Guziuk, M. (2004). Mentalność. W: T. Pilch (red.), *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. III (s. 149). Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak”.
- Guziuk-Tkacz, M., Siegień-Matyjewicz, A. J. (2016). *Leksykon diagnostyki (psychopedagogika, pedagogika transkulturowa)*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak”.
- <http://tekstyp1.eu/sociologija/70796-Problema-mentaliteta-belorusov.html>
- <http://www.mish.uw.edu.pl/~ksmish/pdf.php?pdfid=38>
- <http://www.newsweek.pl/swiat/bialorusini-czuja-sie-sowietami,96306,1,1.html>
- Kaczor, S. (2004). Miejsce edukacji dorosłych w przemianach mentalności Polaków. *Edukacja Ustawiczna Dorosłych*, 1.
- Kalczyńska, A. (2004). Mentalność jako bariera rozwoju społeczeństwa informacyjnego. W: K. Pająk, A. Zduniak (red.), *Podmiotowość w edukacji ery globalnego społeczeństwa informacyjnego*, cz. 1 (s. 204–211). Poznań – Warszawa: „Elipsa”.
- Kłoskowska, A. (1973). Kulturowe uwarunkowania postaw. W: S. Nowak (red.), *Teorie postaw* (s. 260). Warszawa: PWN.
- Konwicki, T. (1977). *Kalendarz i klepsydra*. Warszawa: „Czytelnik”.
- Koralewicz, J., Ziółkowski, M. (2003). *Mentalność Polaków. Sposoby myślenia o polityce, gospodarce i życiu społecznym 1988–2000*. Warszawa: „Scholar”.
- Kosman, M. (1979). *Historia Białorusi*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Lalak, D. (red.). (2008). *Dom i Ojczyzna. Dylematy wielokulturowości*. Warszawa: Uniwersytet Warszawski. Instytut Profilaktyki Społecznej i Resocjalizacji. Międzykulturowe Centrum Adaptacji Zawodowej.
- Leciejewicz, L. (red.). (1990). *Mały słownik kultury dawnych Słowian*. Warszawa: Wiedza Powszechna.
- Łatyszonek, O., Mironowicz, E. (2002). *Historia Białorusi od połowy XVIII do końca XX wieku*. Białystok: Związek Białoruski w Rzeczypospolitej Polskiej, Katedra Kultury Białoruskiej Uniwersytetu w Białymstoku.
- Mironowicz, E. (1993). *Białorusini w Polsce 1944–1949*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Mironowicz, E. (1999). *Białoruś*. Warszawa: Wydawnictwo Trio.
- Mironowicz, E. (2010). Białorusini w Polsce (1919–2009) W: T. Zaniewska (red.), *Białorusini* (s. 9–28). Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe.

- Mironowicz, E., Tokć, S., Radzik, R. (2005). *Zmiana struktury narodowościowej na pograniczu polsko-białoruskim w XX wieku*. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku.
- Muszyński, W., Sikora, E. (red.). (2009). „*Pod wielkim dachem nieba*”. *Granice, migracje i przestrzeń we współczesnym społeczeństwie*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Nikitorowicz, J. (2001). *Pogranicze. Tożsamość. Edukacja międzykulturowa*. Białystok: „Trans Humana”.
- Nowak, S. (red.). (1973). *Teorie postaw*. Warszawa: PWN.
- Nuss, B. (1995). *Syndrom Fausta. Próba opisanie mentalności Niemców*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Ossowski, S. (1967). Analiza socjologiczna pojęcia ojczyzna. W: *idem, Dzieła: Z zagadnień psychologii społecznej*, t. III (s. 210). Warszawa: PWN.
- Ossowski, S. (1967). *Dzieła: Z zagadnień psychologii społecznej*, t. III. Warszawa: PWN.
- Pająk, K., Zduniak, A. (red.). (2004). *Podmiotowość w edukacji ery globalnego społeczeństwa informacyjnego*, cz. 1. Poznań – Warszawa: „Elipsa”.
- Pilch, T. (red.). (2004). *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. III. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak”.
- Sahanowicz, H. (2002). *Historia Białorusi od czasów najdawniejszych do końca XVIII wieku*. Lublin: Instytut Europy Środkowo-Wschodniej.
- Sańko, Z., Sawierczanka, I. (2002). *150 pytań i odpowiedzi z historii Białorusi*. Wilno.
- Сергпутоўскі, А. К. (1930). *Прымя і забабоны Беларусаў – Палешукоў*. Мінск.
- Siegień-Matyjewicz, A. J. (2009). Podlaskie szeptuchy – ludzie „pogranicza światów”. W: W. Muszyński, E. Sikora (red.), „*Pod wielkim dachem nieba*”. *Granice, migracje i przestrzeń we współczesnym społeczeństwie* (s. 347–358). Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Siegień-Matyjewicz, A. J. (2008). Ziemia ojczysta w świadomości młodzieży pochodzenia białoruskiego. W: D. Lalak (red.), *Dom i Ojczyzna. Dylematy wielokulturowości* (s. 267–276). Warszawa: Uniwersytet Warszawski. Instytut Profilaktyki Społecznej i Resocjalizacji. Międzykulturowe Centrum Adaptacji Zawodowej.
- Siegień-Matyjewicz, A. J. (2007). *Poczucie tożsamości narodowej młodzieży pochodzenia białoruskiego*. Olsztyn – Warszawa: Wydawnictwo Białoruskie Zrzeszenie Studentów.
- Siegień-Matyjewicz, A. J. (2017). Przesłanie symboliki liczby dwa w kulturze ludowej Białorusinów. W: M. Guziuk-Tkacz, A. J. Siegień-Matyjewicz, M. Matyjewicz (red.), *Oblicza etnopedagogiki i transkulturowości. Dyskursy teorii i praktyki edukacyjnej* (s. 123, 124, 128). Olsztyn: Wydawnictwa Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie.
- Słownik wyrazów obcych*. (2007). Warszawa: PWN.
- Smolski, R., Smolski, M., Stadtmüller, E. H. (1999). *Słownik encyklopedyczny – edukacja obywatelska*. Wrocław: „Europa”.
- Šybeka, Z. (2002). *Historia Białorusi 1795–2000*. Lublin: Instytut Europy Środkowo-Wschodniej.

- Титовец, А. В. (red.). (2013). *Традиционная культура Белорусов во времени и пространстве*. Минск.
- Толстой, Н. И. (red.). (1999). *Славянские древности. Этнолингвистический словарь*, т. 2 (Д–К). Москва.
- Zaniewska, T. (red.). (2010). *Białorusini*. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe.
- Жыцця адвечны лад: беларускія народныя прыкметы і павер'і*. (1999). У. Васілевіч (уклад., пераклад., бібл.). Кніга 2. Мінск.

WHO ARE THE BELARUSIANS? THE FORMATION OF THE BELARUSIAN NATION'S MENTALITY IN THE PAST AND PRESENT

ABSTRACT: The article discusses the issue of individual mentality and mechanisms that affect its formation based on the example of Belarusian mentality. It also discusses ideas on the formation of Belarusian mentality, its roots in pagan and Christian times, the people's religious identification, territorial identification, dependence on nature and observance of established social norms. It also presents a contemporary image of Belarusian society.

KEYWORDS: Belarusians, mentality, nationality, religion, language, identity

